

COMENTARIS A UNES COBLES ROSSELLONESES SOBRE LES ÀNIMES DEL PURGATORI¹

PEP VILA

De tots és sabuda la preocupació de totes les cultures pel tema del més enllà i de la vida ultramundana. La literatura que circula sobre aquesta doctrina és inabastable. Teòlegs, antropòlegs, estudiosos de les mentalitats n'han fet les pertinents valoracions. El purgatori, que teològicament neix al segle XII, s'afiança amb el triomf poètic de la *Divina Comèdia*. És, però, durant els segles XVII i XVIII quan, a partir dels cànons tridentins, s'actualitza aquesta doctrina, la del purgatori com a lloc de transitorietat, de càstig modificable. Arreu del nostre domini lingüístic trobem associacions piadoses, confraries, que celebraven actes funeraris, aniversaris, novenaris d'ànimes. Un *animer* s'encarregava d'aplegar les col·lectes. La iconografia sobre aquest tema és també notable. Sovintegen els gravats populars amb un grup de penitents que cremen entre flames i que representen les ànimes que esperen el moment de la redempció. Abans de la Guerra Civil, en algunes parròquies, com era el cas de

¹ F.A. Pbre., *Conversa sobre la existència del Purgatori*, Vich, Imprenta de Lluçia Anglada, 1855, 15 pàgs. Jacques Le Goff, *El nacimiento del Purgatorio*, Madrid, Taurus, 1981. Josep Maria Marquès, *Impresos gironins de la Biblioteca del Seminari Diocesà (1502-1936)*, Diputació de Girona, 1987. [El repertori de Marquès consigna l'existència de 8 publicacions sobre la devoció a les ànimes del purgatori, impreses entre 1718 i 1908]. Eugeni Perea, "L'advocació de les ànimes del purgatori a l'Europa Moderna posttridentina: apunts per a una història a l'arxidiòcesi de Tarragona" dins, *Pedralbes*, Revista d'Història Moderna, Any XVIII, núm. 18-19. *Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. I, 1998, pàgs. 519-528. Modest Prats, "Una aproximació esbiaixada al Barroc: els crims de les ànimes del Purgatori", dins *El barroc català*. Edició a cura d'Albert Rossich i August Rafanell. Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987. Barcelona, 1989, pàgs. 595-609.

Santa Maria de Banyoles, durant la celebració del novenari d'ànimes, posaven un teló pintat, un gran decorat amb figures humanes que cobria l'altar, i rere la tela uns fidels aixecaven i baixaven llànties enceses que simulaven el viatge de les ànimes d'un estat inferior a un altre de superior, quan el pecador acabava triomfant després d'un temps de transitorietat que li havia servit per purgar la seva culpa. També hi havia el costum de cobrir retaules, imatges i vitralls amb draps blancs o negres on hi havia dibuixats esquelets humans, calaveres, escapularis, etc. Joan Amades, en el seu llibre *Apunts d'imatgeria* (Barcelona 1983, pàgs. 118-119), explica, entre les diverses mostres de la imatgeria catalana recollides sota l'epígraf de "Vària", el cas dels *breus*, documents "formats per un ample full amb diversos gravats de figures parcials i incompletes, intercalades amb pensaments i textos emmarcats per un filet. Hom plegava el paper de maneres diverses i variades, i a cada nou doblec es presentava als ulls de l'operador la figura sota un aspecte diferent, amb una llegenda explicativa des-sota. L'argument del joc era moral i venia a ésser com una mena de dansa de la mort desfigurada. Volia presentar la misèria humana davant la mort inexorable, figurant-hi grans magnats i dames opulents primer amb tot el rang i després convertits en esquelets".

En 1740, la impremta de J. B. Reynier de Perpinyà, impressor del Rey, edità unes *Cobles de les ànimes del Purgatori*. Consten d'un respost inicial de quatre versos, 8 cobles de set versos heptasíl·labs i una tornada de quatre. Les cobles van separades per una petita sanefa de caràcter ornamental. El full de literatura popular, escrit en català, mostra encara com les classes populars consumien literatura piadosa en la nostra llengua. Aquest gènere poètic religiós fou àmpliament conreat en tot el nostre domini lingüístic des del segle XV fins a l'actualitat. Aquest càntic a favor de les ànimes del purgatori no tindria res de particular si no fos pel gravat que l'acompanya, que li dona un valor afegit. En la iconografia catalana antiga no són pas gaire abundoses aquests tipus d'il·lustracions. Totes les imprentes tenien un fons de xilografies, gravats, culs de llàntia, etc., que servien per il·lustrar el que convingués. Els impressors no dubten a emprar motlles i plaques de diverses procedències, encara que el text no s'avingui gaire amb la imatge. Aquesta manca de veritat iconogràfica es fa present en la majoria de gravats populars. En el nostre cas, un gravat medieval del segle XV (?) serveix de suport a uns càntics rossellonesos setcentistes. Malauradament, no he pogut documentar la Confraria de les Ànimes del Purgatori a la qual al·ludeix el text d'aquestes cobles de caire semipopular, anomenades també goigs, súpliques, pregàries, llaors, clams, etc.

Les cobles duen un gravat xil·logràfic, allargat, sobre la mort, que divideix el full en dues columnes, en les quals es distribueixen les cobles a favor de les ànimes del purgatori. Aquesta figuració omple un buit en la il·lustració d'un passatge incert, que no es correspon directament amb la intenció del text, encara que el tema de la mort vagi associat al ritualisme del purgatori. El gravat, d'influència alemanya o francesa, molt més antic que els versos de la composició a la qual serveix de suport, mostra un esquelet, encerclat per una banderola explicativa, en la qual la personificació de la mort aconsella als humans sobre la caducitat i les misèries de la vida humana, tan presents a l'època medieval. L'objecte figuratiu es presenta en primer pla, de cara, mirant cap al lector. La posició de l'esquelet és senzilla. L'expressió facial, molt precisa, codificada, és la mateixa que observem en molts gravats de les danses de la mort, en les arts de ben morir. La figuració de la mort, amb un cuc que li travessa la boca i un altre l'estómac, aixeca una de les mans, i amb el dit índex fa el gest de voler-nos advertir, amb els seus consells i sentències. La intenció del gravat popular, de caire realista, és la de posar-nos la por al cos, ara que encara hi som a temps. Dintre de la millor tradició dels *ars moriendi* copio els quatre versos sentenciosos, en octosíl·labs aplegats, escrits en lletra gòtica i en un català possiblement dels segles XIV o XV, dels quals no he sabut trobar la font literària:

Tot quant faràs fes Déu tement²
 e membre³ de morir covent;⁴
 la carn gentil, nirvus⁵ e ossa⁶
 pren forma vil dins en la fossa.

² A l'imprès figura escrit *deutement*.

³ *membre*'t: 'recorda't'.

⁴ *covent*: per *convenent*, amb el sentit de *convenientment* 'com convé, com cal': Recorda't de morir com cal. Coromines (DECat, V, 888) considera un *covent* que apareix a la crònica de Pere el Cerimoniós com un hàpax de sentit no clar (però no té res a veure amb el del nostre text).

⁵ *nirvus*: variant de *nervis*.

⁶ *ossa*: 'el conjunt de tots els ossos, l'ossada'. En les "Cobles de la mort" que figuren impreses a la fi del *Llibre del Romiatge del Ventarós Pelegrí*, escrit possiblement a finals del segle XV a principis del segle XVI, trobem aquests versos que ens recorden el nostre text: "mig podridra tinc la ossa,/e el meu palau és la fossa".

